52. 2. *Горкуненко П. П.* Підготовка студентів педагогічного коледжу до науково-дослідної роботи : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04 / П.П. Горкуненко; Вінницький держ. пед. ун-т імені М. Коцюбинського. – Вінниця, 2007. – 20 с. 3. *Евдокимов А. К.* Научно-исследовательская деятельность в высшей школе. Педагогический симпозиум «Проблемы молодежного научного творчества». Доклады / А.К. Евдокимов. – М. : Роо «НТА АПФН», 2002. – С. 12–16. 4. *Зязюн І. А.*, *Сагач Г. М.* Краса педагогічної дії / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с. 5. *Коновалова Н. Д.* Повышение профессиональной компетенции учителя через исследовательскую деятельность [Електронний ресурс] / Н.Д. Коновалова / URL: http://www.profistart.ru/ps/blog/19522.html. 6. *Подласый И. П.* Педагогика. Общие основы. Процесс обучения : в 2-х кн. : учеб. для вузов / И.П. Подласый. – М. : Владос, 2000. – Ч. 1. – 576 с. 7. *Таубаева Ш. Т.* Новая парадигма образования как ориентир в осмыслении учителем своей исследовательской культуры / Ш.Т. Таубаева // Непрерывное образование: состояние, проблемы и перспективы. – 2000. – С. 19–24.

Кондратьєва О.В., к. філол. н.,
Національний авіаційний університет

ПОРЯДОК СЛІВ ЯК ЗАСІБ ВІДТВОРЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ СТРУКТУРИ РЕЧЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ

У статті проаналізовано роль порядку слів у відтворенні комунікативної структури речення під час перекладу англомовної наукової прози українською мовою.

***Ключові слова**: порядок слів, комунікативна структура речення, переклад.*

В статье проанализирована роль порядка слов при передаче коммуникативной структуры предложения в переводе англоязычной научной прозы на украинский язык.

***Ключевые слова:** порядок слов, коммуникативная структура предложения, перевод.*

The article focuses on the role of the word order in reproducing communicative structure of the sentence in the process of the Ukrainian translation of English language scientific prose.

***Key words:** word order, communicative structure of the sentence, translation.*

Висловлювання одного змісту в різних мовах мають відмінну синтаксичну структуру. Це зумовлено не тільки відмінностями в наборах лексичних і граматичних засобів вираження, але й розбіжностями в самому способі подання інформації, у різній сеґментації дійсності [Гарбовский 2004, 67]. В. Матезіус, який був першим, хто звернув на це увагу, дав цьому явищу і термінологічне найменування – актуальне членування речення [Матезиус 2003]. Актуальне у цьому термінологічному словосполученні означає, що, на відміну від постійного, граматичного, це явище виникає, тобто актуалізується, тільки при включенні в мовленнєву ситуацію. Розуміння цього факту є надзвичайно важливим для перекладача, оскільки в різних мовах вербальна комунікація формується по-різному. Звідси витікає необхідність засвоєння тих співставних мовних засобів, що формують різні ступені комунікативного динамізму в мові оригіналу та мові перекладу.

Згідно з теорією актуального членування речення, основним засобом реалізації комунікативної структури висловлення є порядок слів. Отже, метою нашої статті став аналіз випадків зміни порядку слів у перекладі наукової прози, що мають регулярний характер для пари мов англійська-українська. Наш емпіричний матеріал свідчить про те, що у перекладі з англійської мови на українську збереження позицій лексем реалізується в основному завдяки двом перекладацьким прийомам: синтаксичному уподібненню і змінам у семантико-синтаксичній структурі повідомлення.

До першого вдаються, як правило, за умови паралелізму комунікативних структур повідомлення в оригіналі та перекладі, який виражається насамперед однаковим порядком релевантних для вираження смислу повідомлення лексем, наприклад:

In 1890 Hungarian physicist Baron Roland von Eotvos used a simple instrument to measure gravity in a novel way [Scerri 1998, 78]. *– В 1890 році угорський фізик Барон Роланд фон Етвеш використав простий прилад для вимірювання сили тяжіння новим методом* [Скеррі 2001, 38].

І в оригіналі, і в перекладі представлено схему «детермінант – підмет –присудок – прямий додаток», де підметом є агент дії, а присудок виражений дієсловом на позначення активної дії, перехідної, що, у свою чергу, зумовлює наявність прямого додатка. Таким чином, у перекладі використано аналогічну структуру, збережено набір повнозначних слів і порядок їх слідування, що за В. Н. Комісаровим і є випадком синтаксичного уподібнення [Комиссаров 1990, 250].

У цьому зв'язку можна згадати також випадки перекладу англійських речень із рематичними підметами, у яких застосовано конструкцію there is/are. Під час перекладу таких речень прогресивний порядок розгортання висловлення не змінюється. На перше місце в реченні тексту перекладу стає обставина, а підмет-рема зберігає свою кінцеву позицію після присудка. Присудком таких речень виступає тематичне дієслово, яке найчастіше перекладається українським дієсловом «бути» або іншими дієсловами зі значенням існування або переходу з одного стану до іншого [Черняховская 1982, 54]. Наприклад: *There was a definite "right" answer; no alternative arrangements worked nearly as well [Giddens 1995, 47]. – Тут була певна правильна відповідь, і жоден з альтернативних варіантів ще не працював так добре* [Гіденс 1997, 55].

Переклад інвертованого рематичного підмета відносно присудка не становить труднощів – такі речення перекладаються українською мовою без зміни порядку слів. Перекладачеві лише необхідно переконатися, що інверсія в англійському реченні використана саме для виділення «нового», як-от:

At the top are the product markets, or flow of outputs like tea and shoes, at the bottom are the markets for inputs or factors of production like land and labor [Samuelson 1992, 11]. – *Угорі розміщено ринки предметів споживання – таких продуктів, як чай, взуття, внизу – ринки факторів виробництва – землі і праці* [Самуелсон 1995, 18].

Використання прийому синтаксичного уподібнення може супроводжуватись певними трансформаціями на рівні різних членів речення. Це, звичайно, виводить такі випадки з числа тих, що повністю підпадають під визначення синтаксичного уподібнення, оскільки, як правило, характеризується зміною числа повнозначних слів або їхнього лексико-граматичного оформлення [Корбозерова 1988, 140]. Як приклад можна назвати додавання тематичних елементів, зокрема, підмета, зумовлене нормою мови перекладу, як-от:

A fixed side rubber further stabilized the ship by projecting below the hull to prevent side slipping, like a modern centerboard [Hale 1998, 61]. – *Закрілене назавжди до борту стерно додатково стабілізувало судно. Воно було занурене глибше від корпуса, запобігало розхитуванню подібно до того, як кіль використовують у сучасних вітрильниках* [Гейл 1998, 45].

Використання цього перекладацького прийому може також супроводжуватися випадками синтаксичної компресії і декомпресії, як правило, при вираженні другорядних членів речення. Згортання і

розгортання пропозиції не впливає на порядок компонентів висловлення у перекладі порівняно з оригіналом, оскільки така трансформація сама по собі не вимагає зміни у загальному порядку слів. Додавання чи вилучення лексем відбувається в основному за рахунок компонентів, відомих із контексту, а відтак, тематичних, що, зберігаючи позицію трансформованого компонента висловлення, не впливає на його роль у комунікативній структурі речення, наприклад:

By 2002 or so world will rely on Middle East nations, particularly five near the Persian Gulf to fill in the gap between dwindling supply and growing demand [Campbell 1998, 81]. *– До 2002 року світ буде покладатися на країни Близького Сходу, особливо ті, що знаходяться у районі Перської затоки, щоб скоротити розрив між пропозицією, що зменшується, і попитом, що зростає* [Кемпбелл 1998, 65].

Some observers were disappointed because few of patients, who had cancer, showed improvement [Garnick 1998, 75]. *– Деякі дослідники були розчаровані тим, що лише у незначної кількості хворих на рак виявлялося покращення* [Гарнік 2001, 54].

Водночас, у частині проаналізованих нами прикладів відтворення комунікативної структури речення оригіналу було неможливе без зміни порядку слів. Так, зміна порядку слів у перекладі з англійської мови на українську може відбуватися і під час відтворення речень з регресивним порядком розгортання комунікативної структури висловлення, тобто висловлення, де рема займає початкову позицію в реченні і, відповідно, збігається з підметом. У такому разі в процесі перекладу порядок розгортання висловлення, як правило, змінюється з регресивного на прогресивний: підмет-рема переноситься в кінець речення, тобто інвертується, таким чином, інформаційна структура висловлення лишається незмінною, як-от:

Enough oil remains in the earth to fill the reservoir behind Hoover Dam four times over – and that's just counting the fraction of buried crude that's relatively easy to recover and refine [Campbell 1998, 77]. *– У земних надрах ще залишається достатньо нафти, щоб у чотири рази перевищити «межу Гулівера» для заповнення заводських резервуарів і трубопроводів – і це, враховуючи тільки ту нафту, яку відносно легко вилучити і переробити* [Кемпбелл 1998, 61].

Як видно з прикладу, підмет-рема англійського речення *"enough oil",* який в англійському реченні займає початкову позицію, у перекладі вільно переміщується в типову для реми кінцеву позицію в українському реченні. У цьому випадку в перекладі відбувається комунікативна інверсія, яка полягає в тому, що тема і рема змінюють

своє місце в реченні, тоді як співвідношення між комунікативними і граматичними структурами залишається незмінним.

Про рематичність підмета можуть свідчити :

1. Контекст, наприклад: *The scent of fresh petroleum becomes evident – an odor that is quite distinct from the diesel fumes wafting from the ship* [Campbell 1998, 79]. *–Завдяки запаху все більше відчуваєш слід свіжої нафти, що чітко відрізняється від випарувань дизеля, які доносяться від корабля* [Кемпбелл 1998, 60].

2. Неозначений артикль, вжитий перед підметом, наприклад: *A historical outlook is often essential in sociological research* [Giddens 1995, 231]. *– У соціологічних дослідженнях часто має важливе значення історична перспектива* [Гіденс 1997, 287].

3. Форма пасивного стану дієслова-присудка, наприклад: *Clenched iron nails were used to supplant the stitches of earlier times* [Hale 1998, 61]. *– Замість шнурків, зроблених з кори дерев або сухожиль тварин, для кріплення було використано залізні заклепки* [Гейл 1998, 45].

В усіх наведених прикладах в оригіналі підмет є смисловим центром, вагомішим у комунікативному плані за ті компоненти висловлення, що слідують за ним. За нашими спостереженнями, такі речення можуть зустрічатись на початку абзацу в науковому тексті або з'являтися наприкінці. Залишається питання про ступінь експресивності таких висловлювань, адже відомо, що регресивний порядок рема-тема не завжди служить цілям емфази, зокрема, як у випадку підмета-реми в англійській мові, що має фіксований порядок слів [Комиссаров 1990, 23]. Узявши до уваги такі риси наукових текстів як логічність, послідовність, чіткість, аргументованість, доказовість [Коваль 1970, 81], можна стверджувати, що перехід до «прогресивного» порядку тема-рема під час їхнього перекладу українською мовою цілком відповідає нормам цільової мови. Це надає українському перекладу стилістичної нейтральності.

Проте, в українських перекладах можна зустріти випадки збереження препозиції реми до теми. Збереження в перекладі послідовності рема-тема, навпаки, підвищує експресивність висловлення і робить його стилістично маркованим, тому найчастіше вживається у контекстах, сприятливих для інтонування логічного центру, як-от:

An important clue to the origin of the galaxy types comes from the striking correlation between type and local galaxy density [Kauffman 2002, 40]. *– Важливий ключ до розгадки таємниці походження типів галактик постає із вражаючої кореляції між*

типом галактики та локальною цілісністю галактик [Кауфманн 2003, 44].

Таким чином, при відтворенні англійських висловлень з рематичним піком на початку серйозним чинником, що може вплинути на перекладацьке рішення, виявляється доцільність надання висловленню емфатичного або, навпаки, нейтрального звучання. Емфаза меншою мірою притаманна українському науковому мовленню, як наслідок, у перекладі відбувається зміна порядку лексем порівняно з оригіналом.

Привертають увагу випадки зміни позиції детермінанта. Модель позиціювання детермінантів у функції обставини чи додатка перед підметом міцно ввійшла у практику наукового стилю в англійській та українській мовах та сприймається як одна з його диференційних ознак [Коваль 1970, 81]. Як правило, такі детермінанти мають часову або просторову семантику, виступаючи в такий спосіб фоновими лаштунками, чиї позиція і функція зумовлюють тематичність цього компонента висловлення, як-от:

Somewhere behind the disk, for example, are crucial parts of the two biggest structures in the nearby universe: the Perseus-Pisces supercluster of galaxies and the "Great Attractor" [Kauffman 2002, 39]. – *Десь поза диском є основна частина двох найбільших структур ближнього Всесвіту: скупчення галактик Персей-Риби і "Великий Притягувач"* [Кауфманн 2003, 40].

Тим не менш, за нашими спостереженнями, в українських перекладах детермінанти можуть розташовуватись і наприкінці висловлення, у позиції після реми. При цьому тематичність такого детермінанта, як правило, чітко можна простежити завдяки різним чинникам. Одним із цих чинників є інформація з попереднього контексту, як-от: *In table II are the value of the relevant correlations* [Samuelson 1992, 85]. – *Величини відповідних співвідношень подано у таблиці II* [Самуелсон 1995, 76].

Про тематичність детермінанта можуть свідчити вказівний або присвійний займенник, наприклад: *A type of differential calculus was also developed around the same period* [Scerri 1998, 80]. – *У цей же період виникає щось подібне до диференціального числення* [Скеррі 2001, 41]. Перекладач вдається до перестановки детермінанта, відобразивши його роль лаштунків і частини теми.

Тематичність детермінанта може також визначатись ситуацією спілкування, як-от: *The vertical granite faces plunge for hundreds of meters into the inky depth beneath the waves* [Groves 1998, 86]. – *Під*

покровом хвиль вертикальні гранітні стіни опускаються в темні глибини на сотні метрів [Гровс 2001, 28]. Детермінант *beneath the waves* прямо не вживається у попередньому контексті, проте, очевидно, що пристановищем морських драконів є узбережжя океанів.

Як бачимо, комунікативна вага детермінантів у наведених реченнях виявляється не стільки через позицію у висловленні, скільки через контекстуальні і ситуативні маркери, що дозволяють одержувачу повідомлення сприймати його як тему, а не рему.

Отже, порядок слів виступає основним засобом, що служить відтворенню комунікативної структури висловлення в перекладі з англійської мови на українську. Згідно з результатами нашого аналізу, збереження порядку слів у перекладі досягається завдяки кільком прийомам. По-перше, синтаксичному уподібненню, яке може ускладнюватись додатковими трансформаціями на рівні окремих членів речення, проте не зачіпає основної семантико-синтаксичної схеми повідомлення і не впливає на розподіл комунікативних ролей всередині висловлення, оскільки реструктуризація в основному стосується тематичних компонентів. По-друге, завдяки зміні семантико-синтаксичної схеми повідомлення шляхом трансформацій, зумовлених вибірковістю вихідної та цільової мов щодо ознак предметної ситуації. У цьому випадку в перекладі відбувається комунікативна інверсія, яка полягає в тому, що тема і рема змінюють своє місце в реченні, тоді як співвідношення між комунікативними і граматичними структурами залишається незмінним.

1. *Гарбовский Н. К.* Теория перевода / Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 544 с. 2. *Коваль А. П.* Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К. : В-во Київського ун-ту, 1970. – 308 с. 3. *Комиссаров В. Н.* Теория перевода. (Лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 250 с. 4. *Корбозерова Н. Н.* Синтаксические трансформации при переводе прозы / Н. Н. Корбозерова, А. А. Мушистина // Теорія і практика перекладу : Респ. міжвід. наук. зб. / КДУ. – К. : Вища школа, 1988. – Вип. 15. – С. 139–145. 5. *Матезиус В.* Избранные труды по языкознанию / В. Матезиус. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – С. 229. 6. *Черняховская Л. А.* Смысл текста и переводческий процесс / Л. А. Черняховская // Прагматика языка и перевода : сб. науч. трудов. – М. : МГПИИЯ им. М. Тореза, 1982. – Вып. 193. – С. 51–62.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. *Campbell C. J.* The End Of Cheap Oil / C. J. Campbell, J. H. Laherrere // Scientific American. – March, 1998. – P. 76–83. 2. *Garnick M. B.*

Combating Prostate Cancer / M. B. Garnick, W. R. Fair // Scientific American. – December, 1998. – P. 74–83. 3. *Giddens A.* Sociology / A. Giddens. – Cambridge : Polity Press, 1995. – 625 p. 4. *Groves P.* The Leafy Sea Dragons / // Scientific American. – December, 1998. – P. 84–88. 5. *Hale J. R.* The Viking Longship / J. R. Hale // Scientific American. – February, 1998. – P. 56–63. 6. *Kauffman G.* The Life Cycle of Galaxies / G. Kaufmann, F. van den Bosch // Scientific American. – June, 2002. – P. 36–45. 7. *Lake J. A.* Next-Generation Nuclear Power / J. A. Lake, R. G. Bennett, J. F. Kotek // Scientific American. – January, 2002. – P. 72–81. 8. *Samuelson P. A.* Economics / P. A. Samuelson, W. D. Nordhaus. – [14th ed.] – N. Y. etc. : McGraw Hill, 1992. – 784 p. 9. *Scerri E. R.* The Evolution of the Periodic System / E. R. Scerri // Scientific American. – September, 1998. – P. 78–83. 10. *Гарнік М. Б.* Рак простати / М. Б. Гарнік, В. Р. Фейр; [пер. з англ.] // Світ науки. – 2001. – № 1 (7). – С. 52–63. 11. *Гейл Дж. Р.* Легендарний дракар вікінгів / Дж. Р. Гейл; [пер. з англ.] // Світ науки. – Червень, 1998. – С. 40–47. 12. *Гіденс Е.* Соціологія / Е. Гіденс ; [пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник].– К. : Основи, 1997. – 726 с. 13. *Гровс П.* Листяні морські дракони / П. Гровс; [пер. з англ.] // Світ науки. – 2001. – № 1 (7). – С. 26–30. 14. *Кауфманн Г.* Цикли життя галактик / Г. Кауфманн. Ф. ван ден Бош; [пер. з англ.] // Світ науки. – 2003. – № 1–2 (17–18) – С. 38–47. 15. *Кемпбелл К. Дж.* Кінець дешевої нафти / К. Дж. Кемпбелл, Ж. Г. Лаерер; [пер. з англ.] // Світ науки. – 1998. – № 3 (3). – С. 60–67. 16. *Лейк Дж.* Ядерна енергія наступного покоління / Дж. Лейк, Р. Беннет, Дж. Котек; [пер. з англ.] // Світ науки. – 2002. – № 1 (12) – С. 46–55. 17. *Самуелсон П. А.* Макроекономіка / П. А. Самуелсон, В. Д. Нордгауз; [пер. з англ.]. – К. : Основи, 1995. – 544 с. 18. *Скеррі Е. Р.* Еволюція періодичної системи / Е. Р. Скеррі; [пер. з англ.] // Світ науки. – 2001. – № 1 (7). – С. 38–43.

Костюк М.М., к.філол.н., викл.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПРОЦЕС СЕМАНТИЗАЦІЇ ГРАФІЧНИХ ЗНАКІВ У ПОЕЗІЇ ФРАНЦУЗЬКИХ СИМВОЛІСТІВ

Розвідку присвячено аналізу графічних особливостей поетики французького символізму кінця XIX ст. Приділяється особлива увага процесу семантизації графічних знаків у поезії французьких символістів.

Ключові слова: *французький символізм, семантизація, музичність, багатозначність, суб'єктивність.*

Данное исследование посвящено анализу графических особенностей поэтики французского символизма конца XIX в. Уделяется особое